

SZEMLE

LESLIE KISH (1910–2000)

Leslie Kish ismert, elismert, nagy hatású és népszerű alakja volt a statisztikusok nemzetközi közösségének. Tudományos és gyakorlati tevékenysége elsősorban a reprezentatív mintavételek módszertani fejlesztésére irányult. Kellő elméleti háttér birtokában megoldást keresett és talált megoldást, illetve közreműködött nagy statisztikai vizsgálatok mintavételek segítségével történő lebonyolításában. Közreműködött nagy nemzetközi felvételek megszervezésében, végrehajtásában, elemzésében.

Mindmáig kézikönyvként használt fő műve az 1965-ben megjelent „Reprezentatív mintavételek” (Survey Sampling) segít eligazodni a statisztikai adatgyűjtések tervezésének módszerében a hivatalos statisztikusok, a szociológusok, közgazdászok, piacutatók feladatainak megoldásában. Számára nem az elméleti, elvont matematikai problémák vizsgálata volt a fontos, hanem az, hogy a statisztika segítségével hogyan lehet pontosabb, részletesebb következtetésekre (becslésekre) jutni.

Figyelme kiterjedt a statisztikák készítésének teljes bonyolult folyamatára. Különös figyelmet fordított a munka során szükségszerűen felmerülő hibák, hiányosságok kezelésére, a mintavételi és a nem mintavételi hibák csökkentésére, illetve becslési lehetőségeire.

Részletesen foglalkozott a mintavételi tervnek például a költségek szempontjából megfontolt különböző változatainak hatásával a mintavételi hibára (design effect), a csoportos mintavétel előnyeivel, hátrányaival (rate of homogeneity). Az ő nevéhez fűződik a guruló minták (rolling samples), a megosztott panelek (split panel design), a több célú minták (multipurpose sample design), a több országot átfogó mintavételi tervek (multinational survey designs) kidolgozása, a nemválaszolások (nonresponse), a kisterületi becslések (small area estimation) módszereinek fejlesztése. Az ő ötletén alapul az a könnyen használható és elvileg is korrekt módszer, hogy több személy közül (pél-

dául egy családban) miként kell kiválasztani egy személyt a kikérdéshez. Eredményesen foglalkozott közvélemény-kutatással is. 1987-ben jelent meg (magyarul 1989-ben) második nagy műve, „Kutatások statisztikai tervezése” címmel (Statistical Design for Research), mely bizonyos értelemben a korábbi munkássága során szerzett tapasztalatainak összefoglalása. Erre utal a szerző, amikor a könyv bevezető részében felhívja a figyelmet arra, hogy a kutatóknak kompromisszumot kell kötnie a reprezentáció, a randomizáció és a valószerűség között. Meg kell fontolnia mind az eszközöket, mind a célt, és mérlegelni kell. E művének szinte minden fejezete valamilyen valóságos feladat megoldásának tapasztalatait ismerteti, kiemelve az általánosítható megfontolásokat.

Leslie Kish (Kiss László) 1910-ben született Poprádon (Szlovákia). Édesapja villamosmérnök volt. Zilahról, ahol akkor éltek, 1926-ban a család kivándorolt Amerikába. New Yorkban telepedtek meg, ahol az apa korai halála miatt nehéz körülmények között éltek. Leslie Kish esti iskolába járt, a középiskola után a City College of New Yorkban tanult tovább, majd a Rockefeller Orvosi Kutató Intézetbe került, ahol különböző állatkísérleteket is végeztek. Hamarosan felismerte, a statisztika szükségességét, így a statisztikával ebben az időben kezdett el foglalkozni. *R. A. Fisher* 1925-ben megjelent híres könyve a statisztikai módszerekről, valamint más híres statisztikusok (például *Yule*, *Pearson*, *Snedecor*) munkái mélyítették ismereteit. (Ebben az időben statisztikusképzés még nem volt.) Statisztikusi tevékenysége tehát biometriai jellegű számításokkal kezdődött a Rockefeller Intézetben, de őt elsősorban a módszer, a statisztika érdekelte. Tanulmányait mindvégig munka mellett végezte.

1937-ben a polgárháborús Spanyolországba ment, ahol először egy kórházban dolgozott, majd csatlakozott a magyar brigádhoz. Meglehetősen idealista, romantikus elképzelései voltak a fasizmus el-

leni háborúról. Megsebesült, majd 1939-ben visszatért az Egyesült Államokba. Még ebben az évben megszerezte a diplomát matematikából. Ezután Washingtonba került, ahol először a Census Bureau-ban, majd a Mezőgazdasági Minisztériumban kezdett el mintavételei módszerekkel foglalkozni. Ebben az időben kezdtek mintavételes felvételeket tervezni. Először kvóta-mintákat használtak, majd fokozatosan áttértek a véletlen mintákra.

A második világháború alatt meteorológusként szolgált a hadseregben, majd 1945-ben visszatért a Census Bureau-ba s folytatta statisztikai mintavételekkel foglalkozó munkáját. A háború utáni években nagyon megélt a társadalomtudományok iránti érdeklődés és egyre nagyobb igény mutatkozott a mintavételes lakossági felvételek iránt. A *R. Lickert* vezetésével kialakult kutatógárda a háború után úgy vélte, hogy jobb lesz egy egyetem keretei között dolgozni. A Michigani Egyetemen, Ann Arborban folytatták munkájukat. 1947-ben létrejött a világhírű Institute for Social Research (ISR). Lickert és Kish mellett az alapítók között volt a magyar származású *Katona György*, a gazdaságpszichológia egyik megalapítója is.

A munka országos szintű, kicsi véletlen minták kialakításával kezdődött. Ennek segítségével vált a munkacsoport 1948-ban híressé, amikor ilyen véletlen mintával sikerült előre jelezni, mások várakozásával ellentétben, hogy *H. Truman* lesz az elnökválasztás győztese. Ez az esemény is hozzájárult ahhoz, hogy kvóta-minták helyébe a valószínűségi minták léptek.

Az Ann Arbor-i évtizedek alatt mind oktatóként, mind kutatóként figyelmét a mintákon alapuló statisztikai felvételekre irányította. Hangsúlyozta a felvételi terv (survey design) és a mintavételei terv (sample design) különbségét. Ez utóbbi általános fogalom, széles körben használható, míg a felvételi tervet minden felvételnél, annak sajátosságai alapján kell kidolgozni. Figyelme kiterjedt a kérdőívtervezésre, a mérés problémáira, a terepmunkára stb.

1977-ben az Amerikai Statisztikai Társaság elnöke lett. Aktív tagja volt a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek (International Statistical Institute – ISI). Alapítója és 1983 és 1985 között elnöke az ISI egyik szekciójának, a Mintavétellel Foglalkozó Statisztikusok Nemzetközi Szövetségének (International Association of Survey Statisticians – IASS). Az IASS félévenként megjelenő hírlevelét (The Survey Statistician) sok éven át szerkeszti és válaszol a „Question and Answer” rovatban feltett részben elméleti, részben gyakorlati jellegű, elsősorban a statisztikai adatgyűjtésekkel, illetve a becslésmérettel kapcsolatos kérdésekre. 1981-ben ment nyugdíjba,

de mint Professor Emeritus nagy aktivitással dolgozott tovább. Ekkor megkapta a „Henry Russel Lecturer” címet és tiszteletbeli tagja lett a Brit Királyi Statisztikai Társaságnak (Royal Statistical Society). 1988-ban, a Bolognai Egyetemen, a fennállásának 900. évfordulója alkalmából rendezett ünneppsorozat keretében díszdoktorrá avatták. 1995-ben a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává választotta. 1997-ben megkapta a Magyar Köztársaságért Érdemrend tiszti keresztjét. Ugyanabban az évben az athéni egyetemről kapott tiszteletbeli doktori címet. 1998-ban a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem díszdoktora lett.

Szakértőként részt vett olyan több országra kiterjedő projektek megszervezésében, értékelésében, mint például a Világtermékenységi Vizsgálat (World Fertility Survey). Számos intézmény (FAO, UN, UNESCO, WHO) programjának tanácsadója volt. Jelentős erőfeszítéseket tett a fejlődő országok statisztikusainak képzése érdekében és részt vett felvételek tervezésében, többek között Kínában, több afrikai országban, Üzbegisztánban, Dél-Amerikában stb. Szívügyének tekintette az oktatást, a módszertani fejlesztést mind a fiatal, mind az idősebb statisztikusok körében. Az elmúlt évtizedben igen szorosra vált kapcsolata a magyar statisztikusokkal, mind a hivatalos statisztikát (KSH), mind a más területeket (például szociológia) művelőkkel. Több magyar statisztikust segített hozzá, hogy hosszabb-rövidebb ideig az Egyesült Államokban tanulhasson.

Egyszerű, közvetlen, jó humorú, társaságkedvelő ember volt. Gyakran járt Magyarországon. Szíve visszahúzta Bogácsra, ahol gyermekkorában élt. Ha tehette felkereste az emlékeket, a régi ismerősök leszármazottait.

2000 szeptemberében Budapesten volt a nemzetközi szeminárium a „nemválaszolások” problémáiról a lakossági adatfelvételekben. Mivel ezzel a problémával ő már pályafutása elején is foglalkozott, nagy örömmel fogadta a meghívást, s arra készült, hogy megtartsa a bevezető előadást (keynote speech), melynek a „A Glider’s View of Nonresponses” (A nemválasztás madártávlatból) címet választotta.

A nyár végén írta, hogy térdműtétje miatt nem tud részt venni a szemináriumon, de ígérte, hogy a következő évben (2001-ben) biztosan eljön, hiszen mindig voltak tervei a jövőre, melyek között Magyarország is szerepelt.

A műtét után már nem épült fel. 2000. október 7-én hunyt el.

Büszkeséggel és tanítványi tisztelettel örizzük emlékét.

M. Á.